

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ БІОГРАФІКИ

УДК 929+087.5

<https://doi.org/10.15407/ub.18.173>

*Наталія Петрівна МАРЧЕНКО,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ, Україна)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9814-0826>*

СТРАТЕГІЇ БІОГРАФІЧНОГО ПИСЬМА ТА ДИСКУРС БІОГРАФІКИ ДЛЯ ДІТЕЙ І ЮНАЦТВА В УКРАЇНІ (2014–2019 рр.)

У статті з'ясовано, як події 2014 р. та імператив реінтерпретації постмодерного мислення кардинально змінили форми та способи біографічного письма. Доведено, що в книзі для дітей представлені постколоніальні та гендерні царини, інтелектуальна та духовна, мотивуюча біографія, герой моделюється в межах «свій / чужий / інший». Домінують ілюстративний ряд, незвичне наголошення сутнісного, постать розглядається як симулякр, частина «пантеону» спільноти тощо.

Ключові слова: біографічні видання для дітей і юнацтва, книга для дітей і юнацтва, біографіка, біографістика.

Біографічне письмо, зокрема й адресоване юному читачеві, прямо пов'язане з панівними умоунастроями епохи. Періоди активних змін у проблемно-тематичному дискурсі біографіки зазвичай чергуються із часами формотворчих пошуків, народженням чи запозиченням нових стратегій біографічного письма. Визначаються ці зміни, як правило, незворотними зрушеннями в бутті спільнот, коли кардинальні зміни пріоритетів, цілепокладання і етичних уявлень приводять до перегляду (чи й деструкції) усталених пантеонів і, як наслідок, появи нового біографічного дискурсу, зазвичай романтизованого чи ідеологізованого. Такі зміни потребують із часом ретельнішого та глибшого потрактування все нових і нових персонажів та історичних сюжетів, тому біографіка починає напрацьовувати нові стратегії біографічного письма, запозичуючи їх із досвіду інших біографік світу чи створюючи в ході власного розвитку.

Переломні для самоусвідомлення та самоідентифікації українського суспільства події 2014 р. створили принципово інший, порівняно з попереднім, вітчизняний біографічний дискурс і кардинально змінили форми та способи біографічного письма. Значну роль у цьому процесі відіграло поряд із іншим постмодерне мислення, для якого визначальним є імператив реінтерпретації. Відтак, переосмислення зазнали як пантеон та особистість персоналій, так і сам алгоритм пошуку та представлення біографічного знання. Усе це яскраво виявилось в книзі, орієнтованій на читача-дитину.

Відразу слід зауважити, що коли йдеться про біографіку для дітей загалом, то розуміються всі книги т. з. «кола дитячого читання», що містить як відповідну віковій художню, пізнавальну та навчальну книгу, так і книги, що ввійшли до кола дитячого читання з дорослої літератури чи були створені безпосередньо дітьми. У цій роботі ми зосередимо увагу лише на виданнях, які від початку були орієнтовані саме на юного читача.

Мета нашого дослідження — шляхом виявлення та систематизації біографічних видань, котрі з'явилися в репертуарі дитячої книги в Україні з 2014 р. й донині, з'ясувати, що принципово нового з'явилося в стратегіях біографічного письма та дискурсі біографіки для дітей і юнацтва та як це впливає на розвиток біографічної прагматики в країні.

Для досягнення цієї мети використовувався комплекс методів, зокрема: відбору, типологічного аналізу (зіставлення, аналогія, систематизація, узагальнення), компаративний.

Джерельну базу дослідження становить вибірка *de vizo* з репертуару книг, представлених у фондах НБУВ та НБУ для дітей на 1.10.2019 р., видання (зокрема рекомендаційні бібліографічні покажчики) мережі дитячих бібліотек України¹, а також наукові публікації, присвячені проблемам біографістики та біографіці в колі дитячого читання.

Нині українська біографіка для дітей розвивається в руслі західноєвропейської традиції, все далі віддаляючись від белетризованої дидактичної біографіки радянської доби. Тому для розуміння процесів, які в ній відбуваються, важливо знати зарубіжний досвід і його інтерпретацію науковцями. Зокрема, відомий американський посібник «Charlotte Huck's Children's Literature: A Brief Guide» (2013) уміщує розлогий розділ, присвячений біографіці для дітей [7, с. 535–557]. Авторки наголошують, що хоча чіткої межі між белетризованою біогра-

¹ Див.: Електронна бібліотека методико-бібліографічних матеріалів // Сайт Національної бібліотеки України для дітей. – <http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7332>. – Дата перегляду: 20.11.2019.

фією чи мемуарами та історичною художньою літературою не існує, нині дитячий біографічний non-fiction здебільшого «дотримується тих самих правил, що й серйозні наукові роботи для дорослих». Також вони зазначають, що видавці призвичаїлися реагувати на тренди програм соціальних досліджень, які фіксують зміни інтересів дітей, продукуючи біографії видатних представників поп-культури, відомих спортсменів тощо. Також у сучасній біографіці для дітей помітна поява великої кількості автобіографій дитячих письменників, а також стрибкоподібне зростання використання фотоматеріалів у виданнях і домінування формату «книги в малюнках». Аналізуючи, як саме змінився вибір головного героя оповіді, дослідниці доходять висновку, що традиційне звернення до історичних постатей національного пантеону (як Деніел Бун чи Авраам Лінкольн), чиє життя «являло собою готовий матеріал для творів», як і обмеження біографіки для дітей персоналіями, «яких вважали гідними бути зразком для наслідування», відійшло в минуле. Сучасні діти мають змогу читати біографії широкого кола героїв, зокрема й тих, хто не став знаменитим чи й антигероїв. Щодо стратегії написання біографіки для дітей, то наголошується вимога її точності та достовірності. Зокрема, йдеться про те, щоб автори біографічних книг відвідували меморіальні місця, музеї, працювали з оригінальними рукописами й документами. І хоча значна частина цієї інформації зазвичай не використовується у творі (оскільки не відповідає віковим можливостям читача, книги мають незначний обсяг тощо), проте вона дає змогу зрозуміти характер персонажа і точно зобразити епоху. Такого самого ретельного дослідження потребує також точність ілюстрацій (часу, місця, оточення).

В Україні проблеми теорії та методики біографістики як спеціальної наукової дисципліни гуманітарного циклу, а також досвід і тенденції розвитку біографіки як сфери наукової та літературної біографічної творчості нині ґрунтовно досліджує колектив Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Зокрема, узагальнювальні матеріали щодо біографіки в колі дитячого читання містять окремі розділи колективних монографій «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання» (2016) [1, с. 131–148, 221–248] та «Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи» (2019) [2, с. 99–109, 217–225]. Водночас, поза діяльністю Інституту біографічних досліджень проблеми біографіки в колі дитячого читання все ще залишаються в Україні на маргінесі наукового дискурсу. Почасті вони частково та безсистемно висвітлюються в окремих публікаціях здебільшого молодих науковців, які розгляда-

ють книгу для дітей у розрізі соціальних комунікацій, книго-, пресо- та літературознавства тощо і лише побіжно торкаються біографічних аспектів. Зокрема, до біографічних видань для дітей широко звертається в своїх дослідженнях загального поля вітчизняної книги non-fiction А. А. Зелінська (аналізувала ринок української біографічної книги з 2005 по 2013 рр., типологічну класифікацію біографічних видань, вітчизняну біографічну книгу у межах проблемного підходу). О. В. Петренко дослідила державну статистику друку на прикладі обліку дитячих книг, (зокрема й біографіки) різних періодів. В. В. Михалевич, І. В. Братусь та А. М. Гунька робили спробу окреслити основні тенденції історії дитячої книги в Україні (біографічної зокрема) від другої половини ХХ ст. до наших днів. Дослідження щодо типології дитячої книги провадив М. П. Єфімов. Л. Г. Пономаренко та А. О. Бессараб спробували розглянути українську дитячу книгу як комунікаційний продукт. Проблем книговидання для дітей у тих чи інших аспектах постійно торкаються автори публікацій збірника праць Науково-дослідного інституту пресознавства (Львів) та Наукових записок Інституту журналістики (Київ).

Та попри відсутність сталої уваги до біографічної проблематики в колі дитячого читання, в останнє десятиліття в низці вітчизняних монографій, присвячених книзі для дітей і дитячому читанню, з'явилися окремі розділи чи значні за обсягом масиви, прямо дотичні до біографіки. Наприклад, Емілія Огар у праці «Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)» (Львів, 2012) [6] неодноразово в різних контекстах звертається до напрацьованого в світі та Україні досвіду творення біографій для дітей, наголошуючи присутність біографічної тематики в усіх різновидах і жанрах видань для дітей різного віку, а також те, що до історії біографічної книги для дітей, поряд із іншим, українські діячі та дослідники активно звертаються, починаючи з кінця ХІХ ст. Дослідниця зараховує біографічні видання до «пізнавальної книги», у межах якої виокремлює такі типологічні класифікації: «науково-художня (для молодших дітей), науково-пізнавальна (для підлітків), довідкова (енциклопедії, словники тощо) та практично-розвивальна книга». Віталіна Кизилова в дослідженні «Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття» (Луганськ, 2013) [4] уважно аналізує кращі зразки художньої біографіки для юних читачів означеного періоду, окреслює притаманні їй риси, логіку появи та особливості побутування в соціумі. Тетяна Качак у монографії «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.» (Київ, 2018) [3] виокремлює біографічні твори в окремий розділ і намагається дати їх літературознавчу типологію, визначити основні жанрові оз-

наки та соціальні причини, що спричинили активну появу таких видань на книжковому ринку України.

Нині науковці сходяться на думці, що українська дитяча література та книжка сформувалася і довгий час існували в тіні ворожих їм, але панівних «державних» чужорідних кодів, тому звикли приховувати та виінакшувати власні. Це травмувало й травмує нині нові покоління українців. Лише в умовах державної незалежності з'явилися реальні передумови відкритого доступу до вивчення, адаптації та поширення у суспільстві неупередженого, науково достовірного, акцентованого на державотворчих і вітаїстичних інтенціях знання про вітчизняних героїв, а також виникла суспільна потреба у витворенні власних канонів героїчного. Але формувати цей канон, як і культуру толерантності та гуманності, ми вимушені в умовах військового протистояння та карколомних процесів декомунізації та деолігархізації всередині країни. Тому, говорячи про біографічну книжку для дітей 2014–2019 рр., відразу слід означити коло видань, спричинених безпосередньо подіями Революції Гідності та війни на Сході країни. Скажімо, з'явилися спроби безпосереднього уславлення окремих героїв Майдану у творах для дітей. Зокрема, Т. Пакалюк, активна учасниця Майдану, опублікувала віршоване оповідання про долю наймолодшого героя з Небесної Сотні Назара Войтовича «Янгол з Небесної Сотні» (Чернігів: Десна-Поліграф, 2015), котрий став для неї уособленням усієї української молоді, що виросла за часів незалежності та на голову вища в своїх патріотичних пориваннях за старші покоління. На жаль, попри прекрасний задум і щирі намагання авторки, твір художньо слабкий, надлишковим пафосом і дидактизмом схожий до гірших опусів радянських часів про «піонерів-героїв».

Події на Сході України так само спровокували появу біографіки для дітей, основна мета якої — унаочнити неперервний зв'язок між героями минулого та сьогодення, пояснити смисли героїки, заснованої на гуманізмі. Авторами таких книжок зазвичай стають письменники-атовці, котрі бачать у творенні такого роду книг і покликання, й обов'язок. Кілька перевидань витримали книги історичних біографічних оповідок М. Кашницького «Уроки мужності» та «Герої далеких і близьких епох» (Київ: Самміт-Книга, з 2015). Важливо, що попри всі виклики, автори намагаються орієнтувати дитину на шлях доброзичливості, толерантності та компетенції, актуалізуючи через книжку в її свідомості ідеї міжкультурного діалогу, а не архаїчні міфи безкомпромісного протистояння та ворожості до всього «іншого».

Водночас, саме в цей період українська книжка для дітей відчутно закріпилася на світовому ринку: вітчизняні видання постійно фігурують у престижних міжнародних каталогах (як-то, «Білі круки», По-

чесний список премії Г. Х. Андерсена), беруть участь у значимих міжнародних книжкових виставках (у Болоньї, Франкфурті, Празі), де здобувають найвищі відзнаки, права на них закупаються в десятки країн світу. Це, у свою чергу, сприяє запозиченню кращого світового досвіду, скажімо, поширенню на українському ринку популярних на Заході книжок-білінгв, віммельбухів, книжок *pop-up*, книжок-картинок, книжок незвичних форматів, з додатковими можливостями (ігри, звучання, вправи, саморобки тощо), мобільними додатками та ін.

Майже всі дослідники зауважують, що вітчизняна біографічна книга для юного читача, що з'явилася після подій 2914 р., вирізняється більшою різноманітністю тем і персонажів, а сам період означений загальним помітним зростанням інтересу до біографічного читання серед дітей і юні та в родинному колі. Останнє спричинило до того, що нині активно перевидаються в нових редакціях чи оформленні кращі зразки художньої біографіки, створені в попередні десятиліття. Адже сформоване на цих книжках покоління хоче бачити їх у колі читання своїх дітей, а старші люди ставляться до цих видань із більшою довірою, як до уже усталених, перевірених часом і досвідом. Йдеться насамперед про знакові повісті О. Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» (Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014) та «Пригоди тричі славного розбійника Пинті» (Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2016), діалогію «Іван Сірко. Великий характерник. Славетний кошовий» М. Морозенко (Львів : Видавництво Старого Лева, 2015), нове прочитання напівзабутої постаті князя Боброка-Волинського для підлітків В. Рутківським у повісті «Сині води» (Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2018) тощо.

Як і в попередні роки, активно перевидаються класичні зразки історичної біографічної прози, що увійшла в коло дитячого та юнацького читання, скажімо, «Ідоли пануть» і «Золотий лев» Ю. Опільського чи «Сагайдачний» А. Чайковського (Київ : Знання, 2016) тощо.

Так само залишаються популярними в читача низка раніше започаткованих біографічних серій для дітей. Не останню роль у цьому відіграють бібліотеки, котрі зазвичай мають повні комплекти даних серій і широко використовують їх у щоденній роботі. Зокрема, київське видавництво «Антологія» поновило друк кращих книжок із найбільшої нині в Україні дитячої біографічної серії «Життя видатних дітей», започаткованої 2007 р. київським видавництвом «Грані-Т» у формі авторських збірок художніх інтерпретацій окремих епізодів із дитинства відомих людей [5]. У 2016 р. перевидані збірки авторства А. Багряної, Л. Воронини, О. Ільченка, О. Луцесвської, М. Павленко, А. Птіцина, Н. Пуряєвої. Київське видавництво «Зелений пес» перевидало в оновленому дизайні започатковану 2011 р. серію «12 балів.

Історія України», зорганізовану як своєрідне «розслідування» сучасним школярем дискусійних моментів і подальших інтерпретацій життя та діянь видатних співвітчизників. Зокрема, 2016 р. були перевидані книги про Івана Мазепу та Марусю Чурай Г. Ручай, про Лесю Українку М. Горянич та про Степана Бандеру В. Левицької.

Окремі видавництва не перевидують, а успішно продовжують і розвивають започатковані раніше серії. Скажімо, у 2009 р. видавництво «Апріорі» започаткувало серію книг «Апріорі — дітям», покликану знайомити молодших школярів із біографіями визначних письменників та уривками з їхніх творів, доступними сприйняттю дітей молодшого та середнього шкільного віку. Нині вона відчутно розрослася, видання незмінно популярні в освітян і бібліотекарів, оскільки поряд із лінійним (але доволі вичерпним і цікавим!) викладом біографії містять якісні фотоматеріали, тексти, реалістичні зображення, котрі зручно використовувати в роботі з дітьми. Персонажі відбираються саме ті, що вивчаються в різних курсах шкільної програми. Зокрема, останніми роками вийшли книги «Олена Пчілка — дітям» (упоряд., передм. В. Комзюк, Н. Пушкар), «Іван Франко — дітям» Дарії Іваницької (обидві — 2015 р.), «Марія Людкевич — дітям» (уклад. М. Людкевич, 2016 р.), «Григорій Сковорода — дітям» (упоряд., пер., передм., прим. В. Шевчука), «Олександр Олесь — дітям» (уклад. О. Волосевич ; вступ. ст. Н. Клепальської), «Леонід Глібов — дітям» (вступ. ст. В. Горбатюк ; упоряд. і ред. О. Волосевич), «Микола Вінграновський — дітям» (упоряд. М. Лазарук) (усі — 2017 р.), «Маркіян Шашкевич — дітям» (уклад., передм. Р. Горака, 2018 р.) (уклад., передм. Р. Горака, 2018 р.).

Поступово почали витворюватися також авторські біографічні серії. Скажімо, Неллі Топська активно продукує традиційну біографічну книжку для молодших підлітків із типовим лінійним викладом біографії, фактографічною ілюстрацією та дидактичним позиціонуванням персонажів, розкриваючи перед юними читачами насамперед долі діячів мистецтва. Попри неоригінальність подачі та дидактизм книги користуються попитом і, як наслідок, поступово окремі створені нею біографії музик — «Музика, що окрилює душу», «Подільський Орфей», «Дівчина-легенда» (Київ : Книжкова база «Альфа», 2016) — сформувалися у серію «Золота доба української музики» (під серійним заголовком вийшли «Артемій Ведель», «Максим Березовський», «Сергій Васильківський» (там само, 2018). Також пише авторка про художників («Зачарована квітами», 2017) і театральних діячів («Батько українського театру», 2017).

Тримаються на ринку також звичні нам енциклопедичні видання. Але якщо раніше вони були здебільшого перекладні та присвячені

«піратам», «полководцям світу» тощо, то нині це розповіді про діячів України (скажімо, для молодших читачів у серії «Велика книжка. Світ навколо нас» неодноразово перевидавалися «Видатні Українські письменники, поети, драматурги», «Українське козацтво: для маленьких патріотів», «Гетьмани України : для допитливих дорослих і дітей» Олега Зав'язкіна (Київ : Кристал бук, 2019); для підлітків у серії «Загадки минулого» — «Гетьмани України : історії про славу, мудрість і відвагу» Анни Градової (Харків : Аргумент принт : Віват, 2015).

На принципово нових естетичних засадах сформовано підліткову енциклопедію «Славетні Гетьмани України» (Харків : Vivat, 2017). Автор тесту Андрій Клімов у художньому стилі виклав долі українських гетьманів як неперервну захопливу й переможну в своїй суті історію народу-борця. Але найперше читача захоплює динаміка величних ілюстрацій Сергія Якутовича та виразні портрети козацьких керманичів Олександра Крутика. Крім того, книга містить рідкісні європейські карти XVI–XVIII ст., які дають змогу простежити, як змінювалися уявлення європейців про нашу державу упродовж століть.

Натомість серед перекладних видань, поряд зі звичними вже енциклопедіями «про всіх на світі», що заповнили ринок із початку 90-х років, з'являються книжки нового зразка, покликані дивувати й мотивувати юних читачів, а старших — переглянути власні уявлення про життєвий шлях «успішних і визначних». Наприклад, іронічна та дотепна «Енциклопедія неуків, бунтівників та інших геніїв» Жан-Бернар Пуї, Сержа Блоха та Анн Бланшар, видана 2018 р. львівським «Видавництвом Старого Лева» (перекл. із франц. П. Мигалья) присвячена тим, кого в школі вважали невдахою та невігласом і хто згодом залишив помітний слід в історії, літературі, мистецтві чи науці (Наполеона, Дарвіна, Флобера, Пікассо, Ейнштейна, Едісона, Діснея та ін.). Автори зазирнули в їхнє дитинство, сповнене захопливих і кумедних пригод, і розповіли про випадковості й закономірності формування геніїв (скажімо, якби малий Джузеппе Верді не запізнився у церкву, в яку якраз вдарила блискавка, можливо, світ не почув би його дивовижні опери; якби Чарльз Дарвін не проводив «забагато» часу за рибальством, полюванням і дослідженням комах, то, можливо, не зробив би революцію у вивченні історії життя на землі тощо). Родзинкою «Енциклопедії неуків» є також кумедні шаржовані малюнки Сержа Блоха.

Не менш вражає читача-підлітка вітчизняна енциклопедична збірка із 80 розповідей журналістки Уляни Скицької² про українців

² Уляна Скицька — журналістка, авторка телевізійної програми «Наші» на «24 каналі», що була в ефірі понад 4 роки. За цей час підготовлено понад 500 історій про людей, винаходи та місця, якими варто пишатися українцям. 80 із них увійшли до цієї книжки.

за походженням чи місцем народження, чий досягнення дивують і вражають світ — «#Наші на карті світу : історії про людей, якими захоплюється світ» (Львів: Видавництво Старого Лева, 2019). Книжка розкриває перед читачами наявний, але малоозначений у публічному просторі потенціал української нації, імена, що стали знаковими й важливими для всього світу, але не знані чи мало відомі на Батьківщині. Серед героїв відомі на загал Іван Пулюй, Соломія Крушельницька, Енді Воргол, Софія Яблонська, Казимир Малевич, Ігор Сікорський, Марія Примаченко і ті, про кого донедавна знали здебільшого фахівці окремих галузей: оscarоносний мультиплікатор студії «Дісней» Володимир Титла; вчений-математик, чий розробки лягли в основу першого у світі комп'ютера, Михайло Кравчук; донька львівського банкіра, яка винайшла принцип роботи Wi-Fi, Геді Ламар; легендарний воротар NHL Террі Савчук; харків'янин, який розшифрував писемність майя, Юрій Кнорозов; імунолог Володимир Хавкін, який врятував мільйони життів від епідемії холери; Вільям Сідіс із найвищим у світі рівнем IQ; «короля сигар» Зіно Давідофф та ін.

Водночас за означений період в Україні значно зросла кількість перекладної біографічної книжки для дітей. І якщо раніше це були зазвичай енциклопедичні видання різного ґатунку, поширені в російськомовному просторі, то з 2014 р. видавці зосередилися на різноманітних варіантах мотивуючої біографії, мистецьких біографічних виданнях і тематичних біографічних збірниках, що мають успіх у європейського читача.

Очевидно, що це привнесло в український біографічний дискурс принципово нову тематику й проблематику. Зокрема з'явилися автобіографії дитинства, зосереджені на травматичних досвідах чи «незразковій» із пересічного погляду поведінці та світосприйнятті, скажімо, «Сховище : щоденник у листах» Анни Франк (Харків : Vivat, 2016; перекл. із. нім. М. Тупайла), чи «Тоді я був просто Ульф» Ульфа Старка (Львів: ВСЛ, 2017; пер. із. швед. Г. Кирпа), або ж «Осляче поріддя» Поліни Жеребцової (Львів: ВСЛ, 2017; пер. із рос. О. Думанська). Як наслідок, поряд із традиційною за своєю суттю автобіографічною прозою зразка ошатно виданої у 2014 р. тернопільським видавництвом «Навчальна книга — Богдан» повісті Богдана Лепкого «Казка мого життя», з'являються вітчизняні інклюзивні автобіографічні тексти, як-то повість «Ріки та дороги» Марка Лівіна (Харків : Vivat, 2017), що першою з українських потрапила до каталогу Міжнародної ради з питань дитячої та юнацької книги «IBVY: колекція книжок для молодих людей із інвалідностями» (IBVY Collection of Books for Young People with Disabilities) за 2019 р.

Новітній естетиці та етиці документальної біографіки для дітей відповідає також книжка-білінгва «Листи на війну. Діти пишуть солдатам / Letters on the War. Children Write to Soldiers» (Київ: Братське, 2015), де зібрано листи, написані українськими дітьми з різних регіонів України до воїнів АТО. У текстах повністю збережено стилістику та орфографію оригіналів. Поряд наведено англійський переклад. Спробу фіксації листів на війну здійснило видавництво «Братське» в межах проекту «Крок уперед: глобалізуємося разом із українсько-англійськими книжками-картинками», ініційованого письменницею та дослідницею дитячої літератури Оксаною Луцевською. Разом із В. Вздольською упорядники замислили це видання як посередник у діалозі між юними та дорослими читачами на теми миру, свободи, соціальної справедливості. Також книжка може стати документальною фіксацією світогляду нинішніх поколінь, їхніх думок і мрій. А ще ці послання — унікальний артефакт, дуже промовистий, сповнений глибинних значень культурний зріз, який є водночас правдивим свідченням про ситуацію в Україні для англomовного світу.

Також видавці зосередилися на перекладі біографічних видань, які привносять в український дискурс нові сенси (здебільшого гендерно марковані) та принципово інші стратегії біографічного висловлювання. Зокрема стали популярними мало- чи спрощено текстові, але вишукано ілюстровані та досконало дизайнерськи вирішені видання, орієнтовані на розглядання дитиною й дорослим водночас. Кожна така книжка — повноцінний арт-об'єкт і водночас початкове біографічне читання, що спонукає до подальшого пошуку інформації про персоналію. Скажімо, видана київським видавництвом «Арт-букс» за підтримки Гаазького муніципального музею «Коко та маленька чорна сукня» Аннемарі Ван Герінген (перше видання — 2016 р., перекл. із нідерланд. С. Святенка) лише схематично окреслює життя видатної французької модельєрки в кількох реченнях. Натомість експериментальне, вишукано просте та вільне оформлення видання цілком передає її життєву філософію і тим формує у дітей почуття стилю і смаку, зацікавлює неординарною постаттю. На тих самих засадах домінування естетичного над інформаційним заснована серія книг про видатних жінок «Міранда» київського видавництва «Nebo Booklab Publishing» («Фріда», «Амелія», «Коко», усі — 2017 р., перекл. із іспан. І. Брайко). Адаптовані до дитячого сприйняття спрощені та присмачені гумором біографії від Ітзіар і Хорхе Міранда супроводжують вишукані акварельні малюнки, створені Лолою Кастехон і Фернандезом де Гамбоа, котрі посилюють емоційне звучання розповіді та розкривають сутнісні сторони зображуваних персонажів.

Так само гендерний принцип яскраво домінує в серії «Маленьким про великих» київського видавництва «КМ-Букс», яке, починаючи з 2015 р. видало та перевидало низку біографій визначних жінок (Коко Шанель, Одрі Хепберн, Марія Кюрі, Фріда Кало), написаних Санчес Веґара та Марія Ісабель (пер. з іспан. Марії Пухлій). На жаль, книги лише стисло переповідають основні віхи життя персонажів, не передаючи його атмосфери ні емоційним текстом, ні ілюстративним рядом.

Натомість вітчизняні біографічні арт-буки для дітей мають здебільшого яскравий патріотичний характер. Зокрема, книжки Христини Лукашук «Микола Лемик» та «Михайло Сорока», видані Брусилівським видавництвом «Дискурс» у 2018 р. шляхом гармонійного поєднання мінімалістичного контрастного малюнку, вишуканого дизайну та динамічної оповіді розкривають юному читачеві долю знаного на цілий світ символу боротьби з голодомором в Україні у 1932–33 рр. Миколи Лемика і несправедливо забутого героя УПА Михайла Сороки, якому завдячують життям і українці, і литовці, і євреї, і білоруси, і поляки.

Беззаперечним досягненням сучасної біографіки для дітей стала започаткована львівським «Видавництвом Старого Лева» серія виданих у форматі арт-буків абеток-енциклопедій про видатних діячів вітчизняної культури: «Шептицький від А до Я» (Галина Терещук, Оксана Думанська; граф. опрац. Р. Романишин, А. Лесів, 2015), «Франко від А до Я» (Богдан і Наталя Тихолози; граф. опрац. Р. Романишин, А. Лесів, 2016), «Богдан І. Антонич від А до Я» (Данило Ільницький; графіч. опрац. Л. і В. Стецьковичі, 2017), «Шевченко від А до Я» (Леонід Ушкалов; графіч. опрац. А. Стефурак, 2018), «Сковорода від А до Я» (2019). Серію вирізняє унікальна «родинна» концепція, що поєднує смислоутворювальний дизайн із наукомісткою інформацією про постать, дібрані таким чином, щоб зацікавити як молодшого школяра, так і дорослого читача. Розташовані в абетковому порядку короткі оповіді розкривають різні сторони буття певної особистості, уникаючи будь-яких оціночних суджень чи емоційно забарвленої лексики. Перед дитиною розгортається найперше біографія факту. Водночас саме життя кожного персонажа постає настільки захопливим і багатобарвним, що не потребує додаткових «ярличків», аби бути сприйнятим юним читачем. Та головну роль в осмисленні факту буття відіграють ілюстрації, власне, весь ілюстративний ряд і дизайн книжки (світлина, добір паперу й фарб, шрифти, розташування та забарвлення окремих елементів тощо). Завдячуючи зоровим образам висловлені сенси обростають додатковим смисловим навантаженням, створюючи гармонію живого буття Людини. З погляду теорії і методики біографістики, такий досвід у наш час є важливим і ко-

рисним для репрезентації постатей визначних діячів науки, освіти, культури, інших сфер життя українського суспільства.

Цікавим експериментом серед біографічних арт-буків бачиться спроби розкрити перед дитиною суть власне мистецького буття творчої особистості. Йдеться найперше про перекладні видання. Зокрема видану харківським видавництвом «Читаріум» книжку, засновану на тесті пісні Боба Ділана («Назавжди будь молодим», 2018 р., перекл. із англ. В. Морозов) та ідеї неперервності пам'яті та родинності, сприйняття персоналії як носія культурних мітів і сенсів. Художник П. Роджерс надихався альбомами співака, тому в кожному малюнку символічно зафіксовані образи з пісень або реальні люди, а наприкінці є примітки щодо того, які пісні варто прослуховувати під певний малюнок. Книга виходить із підзаголовком «для читання дорослими дітям» і передбачає, що кожному Боб Ділан і його світ розкриватиметься по-своєму: крізь теплі спогади юності, пов'язані з його піснями, шляхом розглядання докладних малюнків чи через просту зворушливу історію музиканта.

У вітчизняній біографіці подібний принцип долучення дитини-читача до співтворчості як акт розуміння певної постаті культури був утілений Іваном Малковичем у казково-пізнавальній історії для наймолодших «Ліза та її сни» (Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2015), де дитяче бачення живописців різних епох переломлювалося крізь ілюстрації Ж. Гапчинської. Зразком подібного арт-видання серед перекладних збірок зі значним біографічним складником можна назвати книжку «Зоряна ніч Ван Гога та інші оповіді. Історія мистецтва для дітей» Майкла Бьорда з вишуканими ілюстраціями Кейт Еванс і світлинами кращих живописних зразків високої якості (уперше видана Nebo BookLab Publishing у 2016 р. ; пер. із англ. Д. Мунько).

Більш модерно цей принцип втілений у проекті київського видавництва «Nebo Booklab Publishing» «Книга про картину» (до прикладу, «Портрет малої Олі» Юлі Лактіонової та Анни Гаврилук, 2016 — про картину Т. Яблонської, присвячену її дочці). Кожна книжка містить художню оповідь про одну з картин певного митця як про історію персонажа й художника, а також якісну репродукцію цього полотна та стислу довідку щодо митця. На розкриття дитиною мистецької манери різних художників націлена також серія навчально-наочних посібників із образотворчого мистецтва, власне, розмальовок за картинами «Дитяча картинна галерея» київського видавництва «Час майстрів» (скажімо, «Пікассо & Я» О. Б. Романенко та О. В. Денисенко, 2016).

Новим способом подачі біографіки для дітей можна вважати також видання «Книга-мандрівка. Україна» (автори: Ірина Тараненко, Юлія

Курова, Марія Воробйова, Марта Лешак), створену 2017 р. креативною агенцією «Green Penguin» разом із київським видавництвом «Книголав»³. В основі проекту — ідея широко знаних «Карт» О. та Д. Мізелінських. Ця книжка містить 30 карт та 1200 фактів про Україну, зокрема й щодо видатних особистостей. Важливо, що на сторінках путівника дотримано гендерного балансу (серед героїнь є снайперка, партизанка, мандрівниця тощо), а стисла біографічна інформація подана не лінійно («Леся Українка — видатна письменниця України»), а з цікавинкою чи й кількома («Поетка знала з десятків мов, уже в 19 років написала підручник „Стародавня історія східних народів” і ввела в українську мову слова „промінь” та „напровесні”»). Таке формулювання має інтригувати, пробудити інтерес та заохотити дізнатися про кожну постать більше. Враження, на жаль, псує невивіренисть інформації (скажімо, бактеріолога Володимира Хавкіна названо уродженцем Одеси, хоча він народився в Бердянську) та недорічні порівняння із «зарубіжними аналогами» (архітектор Городецький — український Гауді, Іоан Пінзель — український Мікеланджело тощо).

Як бачимо, видання для дітей 2014–2019 рр. засвідчують відчутну перевагу інтересу видавців (а також і читачів, котрі диктують ринку свої запити) до фемінного дискурсу та більше мистецького, ніж інформаційного формату біографічного видання. Власне, книга постає тут арт-об’єктом, емоційно та естетично привабливим першопоштовхом до подальшого знайомства дитини з персоналією через інші, більш інформативні та інноваційні, ніж книжка, джерела. Ці процеси пояснюються прискореною модернізацією всіх сфер буття наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., що зрештою призвело до перетворення новітньої книги для дітей на мистецький «fusion» (від. англ. «змішування», «злиття»), у якому вільно поєднуються різні види мистецтв, нашаровуються один на інший жанри, традиції та мотиви. Водночас можливості нового інформаційного суспільства трансформують до своїх вимог існуючі моделі читання, «втягаючи» в коло біографічного дитячого читання «дорослі» жанри масової літератури (скажімо, комікси, графічні романи, мотивуючу книгу), відсуваючи на задній план традиційну лінійну біографію та фактологічний біографічний довідник.

Варто зауважити, що з 2014 р. серед перекладних в Україні біографічних збірок для дітей енциклопедичного характеру більшість становили також гендерно марковані зразки. Однією з перших була

³ Нині проект переріс у мультиплікаційний серіал, де окремі серії присвячені певним постатям української культури (М. Гоголю, В. Городецькому та ін.).

книжка Кетрін Тіммеш «Дівчата думають про все на світі. Розповіді про винаходи, зроблені жінками» (Харків : Ранок, 2000; перекл. Т. Маруніч)⁴, цікава тим, що містила поряд із біографічними даними рецепти, креслення та ін., чим могли скористатися на практиці читачки. Та початок хвилі «біографій для дівчаток» поклав успіх на українському ринку відомої книжки Елени Фавіллі та Франчески Кавалло «Казки на ніч для дівчат-бунтарок : 100 історій про непересічних жінок», перекладеної більше, ніж на 40 мов світу та вперше виданої в Україні в серії «Дитяча полиця» київським видавництвом «Книголав» (2016 р., пер. з англ. Т. Савчинської). Це типова біографічна мотивуюча книжка, покликана руйнувати гендерні стереотипи та формувати у юних читачок неклішоване дієве ставлення до життя. Авторки дібрали героїнь, зважаючи насамперед на виражений чинник бунтарства та боротьби за своє місце в чоловічому світі в їхніх біографіях. Тому серед них — представниці всіх часів і народів, різних соціальних верств і професій (Амелія Ергарт, Єлизавети I, Клеопатра, Гіллари Клінтон, Мері Ком, Місті Коупленд, Юсра Мардіні, Ангела Меркель, Аун Сан Су Чжі, Ірина Сендлер, Йоко Оно, Бренда Чепман, Коко Шанель та інші). Такий підхід призвів до того, що низка персонажів виявилася дещо спірними з погляду читача, сформованого не в західноєвропейській традиції. Як слушно зауважує в рецензії «Дзеркальце, дзеркальце. Дитячий нонфікшен про видатних жінок» В. Вздольська, «...у випадку з Катериною II місце сидіння читачки-мене сильно впливає на те, що очі читають, і американським та європейським дівчаткам фраза: „За роки правління Катерина, перемагаючи у численних війнах і заколотах, розширила Російську імперію” — у горлі не застрягне» (https://vaensnsbook.blog/2019/07/31/mirror-mirror-nonfiction-great-women-for-kids/?fbclid=IwAR0dGlb_fjEsAhvCZg0IQRHz2_rb1KLw3hm1wyP720vfFfvCr8PwlkiPG3w). Водночас маємо зауважити, що, хоча оригінальна версія книжки містить історію Валентини Терешкової, зважаючи на її політичні погляди та підтримку анексії Криму, автори вперше пішли назустріч і для українського видання замінили героїню на Міністра закордонних справ Італії Емму Боніно.

Кожній героїні присвячено один розворот книги, що містить її портрет, висловлювання та короткий есей про її шлях до успіху та найвизначніші досягнення. Авторки свідомо уникають чи пом'якшують контент, що може травмувати читача, згладжують неоднозначні моменти біографії персонажів. Власне, вони переповідають реальні драматичні історії як своєрідні правдиві казки, котрі справді легко й корисно прочитати дитині наніч. Видання проілюстроване 70 мист-

⁴ Книга перевидана в 2019 р.

кинями, які працювали у різних стилях, переосмислюючи портрети відомих особистостей задля осучаснення та актуалізації їх образу.

Усі інші представлені нині в Україні перекладні біографічні збірки для дітей значною мірою повторюють персоналії та запропоновану в «Казках для дівчат-бунтарок» схему, урізноманітнюючи її хіба додатковими мотиваційними завданнями для «випробування» власних талантів читачками («Я — Надзвичайна» Еллен Бейлі (Київ : Жорж, 2018; пер. І. Савюк), чи структуруючи інформацію за темами чи сферами діяльності. Скажімо, у книжці «Її історія. 50 жінок та дівчат, які змінили світ» Катерини Галліган (Харків : Ранок, 2019) біографії згруповано за тематичними мотивуючими розділами «Вір та веди за собою» (Єлизавета I, Жана де Арк, Індра Ганді, Тереза Качіндамото та інші), «Вигадай та створи» (Фріда Кало, Беатрікс Поттер, Коко Шанель, Біллі Голідей, Анна Павлова та інші), «Допомагай та лікуй» (Флоренс Найтінгейл, Гелен Каллер, Енн Салліван, Мері Сікол та інші), «Міркуй та вирішуй» (Марія Кюрі, Рейчел Карсон, Ада Лавлейс, Гіпатія та інші), «Сподівайся та переборуй» (Малала Юсуфзай, Рігоберта Менчу, Амелія Ергарт, Ханна Сенеш та інші). Натомість у книжці «Дивовижні жінки. Першопроходиці, які не боялися вирізнятися з-поміж інших» Сандри Лоренс (Київ : КМ-БУКС, 2019; пер. Дмитро Кушнір) персоналії об'єднують сфера діяльності, кожній із яких присвячено тематичний розворот, за яким вміщені відповідні біографічні оповіді: «Жінки у мистецтві й дизайні» (Лі Міллер, Джорджія ОєКіф, Фріда Кало та інші), «Жінки в історії» (Неллі Блай, Накано Такеко, Жанна Барре та інші), «Жінки в політиці» (Елеонора Аквітанська, Рані з Джхансі, Еммелін Панкгерст, Симона де Бовуар та інші), «Жінки в науці» (Мері Еннінг, Валентина Терешкова, Рита Леві-Монтальчینی, Ву Цзяньсюн та інші), «Жінки в спорті» (Серена Вільямс, Катрін Світцер, Марта Вієра да Сільва та інші), «Жінки в музиці, кіно й телебаченні» (Арета Франклін, Фанні Мендельсон, Леа Салонга, Нора Ефрон, Опра Вінфрі та інші), «Жінки в літературі» (Чісвсвнда Нгозі Адічі, Дж. К. Ролінг, Туве Янссон, Майя Енджелоу та інші), «Жінки в бізнесі» (Мадам сі Джей Вокер, Шерил Сендберг, Аніта Роддік та інші). Гендерна мотиваційна книжка виявилася настільки запитуваною, що перекладаються «біографічні» видання, в основі яких життєписи легендарних і міфічних персонажів, від Адіті, Афіни, Сарасвати, Бригіти до Дурги, Калі, Чальчутлікуе, Сі Ван Му, Шочікецаль і навіть Жінки-Павука («Жінки з легенд і міфів. 50 богинь, які надихають» Енн Шен (Харків : Vivat, 2019).

Явищем серед власне українських гендерних біографічних видань став спільний проєкт київського видавництва «Видавництво» та Національного демократичного інституту «Це зробила вона» та «Це теж

зробила вона» (2018), у дизайні, алгоритмі створення та промоції якого були широко використані новітні стратегії. Скажімо, обкладинка книг виконана як трафарет із написами «Це зробила вона» та «Дівчата можуть усе», а вихід видання супроводжувався кампанією в соціальних мережах із хештегами #ЦеЗробилаВона та #ДівчатаМожутьУсе. Такий мультимедійний характер властивий сучасній дитячій книжці-бестселеру (доповнюється комп'ютерними чи настільними іграми, анімацією чи кінофільмами, телесеріалами тощо).

Концептуально книги подібні до «Казок на ніч для дівчат-бунтарок» Елени Фавілли та Франчески Кавалло, про які йшлося вище. Але в українському проекті дібрані лише персонажі вітчизняної історії та культури й творцями цих історій є лише українські автори та ілюстратори. Різняться й концепція добору персоналій. Італійські авторки наголошували саме жіночий індивідуальний ЧИН (незвичайність, першість, значущість виклику, кинутого світові чоловіків тощо). Натомість українські упорядники — значущість здобутків кожної з героїнь в окремій царині чи галузі. Тому, за В. Вздурською, «...складається враження, що в українській книжці більше культурних діячок, в американській — більше громадських активісток (це сильний момент — особливо, коли йдеться про освітні чи екологічні ініціативи в далеких країнах), спортсменок та жінок, які реалізувалися в бізнесовій чи прикладній сфері (від телекухарки Джулії Чайлд до модельєрки Коко Шанель). Цікаво вийшло і з диверсифікацією: для українського проекту залучали численних жінок „українського походження”, в американському — пряма diversity з героїнями з Африки, Латинської Америки, Азії чи позначкою „перша/найвідоміша афроамериканка в своїй сфері”» (https://vaennsbook.blog/2019/07/31/mirror-mirror-nonfiction-great-women-for-kids/?fbclid=IwAR0dGlb_fjEsAhvCZg0IQRHZ2_rb1KLw3hm1wyP720vfffvCr8PwlkiPG3w).

Постаті розташовані за хронологічним принципом, починаючи від княгині Ольги й до сьогодення. Але між окремими з них часовий проміжок може бути у більше, ніж два століття (скажімо, за Хатідже Турхан слідує етнографиня Пелагея Литвинова-Бартош), що викликає здивування, бо відомих і впливових жінок в історії України вистачає в усі часи. Поряд із широко знаними постатями минулого (К. Білокур, О. Кобилянська, С. Крушельницька, О. Теліга, Леся Українка та інші) наші сучасниці (шахістки сестри Музичук, плавчиня Яна Клочкова, математикиня Марина В'язовська, паралімпійка Оксана Мастерз та інші).

Оскільки тексти писалися різними авторами (зокрема й чоловіками!), вони дуже різняться за якістю та стилем, а також відбором матеріалу для біографічної оповіді. Публіцистичні, науково-попу-

лярні, художні тексти, вміщені у добірці, можуть стисло переповідати всю біографію героїні чи зосереджуватися на її професійному шляху чи й лише на зоряній миті успіху. Окрім того, різні автори по-різному бачать можливості дитини-читача, а тому зовсім простенькі розповіді сусідять із складними есеями, придатними лише для підліткового (чи й дорослого!) читання. Так само різним є і наратор кожної історії: оповідь ведеться як у минулому, так і в теперішньому часі, від третьої чи від першої особи, якою може бути сама героїня, тварина чи навіть неодухотворений предмет. Таке розмаїття (підтримане і в ілюстраціях, також виконаних різними художниками в різних стилях і техніках) почасти дратує, почасти додає драйву в сприйнятті огрому нової інформації.

Дещо окремо серед перекладних біографічних серій стоїть перекладена київським видавництвом «К.І.С.» серія оповідей про дослідників і науковців авторства Луки Новеллі «Спалах думки», розрахована на підлітків («Галілей та перша зоряна війна», «Вольта і душа роботів», «Дарвін і невігадана історія про динозаврів», «Айнштайн і машини часу», «Тесла та машина на космічній енергії»; пер. із італ. П. Кожушної). Оповіді ведуться від імені науковців, які невимушено розповідають читачеві про своє дитинство, юність і зрілість, діляться спостереженнями і досягненнями, не приховуючи ні халеп, ні вад (скажімо, Вольт і Айнштайн до чотирьох років не розмовляли, тому вважалися розумово відсталими). Книжки містять словничок, у якому пояснені терміни та винаходи, до яких мав причетність кожен із дослідників, а також згадано їхніх колег.

Найбільшими та найзначимішими на сьогодні серед нових вітчизняних біографічних серій для дітей є беззаперечно «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей» і «Видатні українці. Люди, які творили історію» київського видавництва ІРІО. Обидва проекти мають просвітницьку місію, а серія, присвячена українцям, позиціонується видавцями (як засвідчила її презентація в Укрінформі 17.12.2018 р.) як «унікальна на СНД-просторі, оскільки ніхто досі не писав біографії видатних українців для дітей». (Зважаючи на існування низки авторських серій, скажімо «Дітям про минуле та сучасне України» та «Славетні імена України» Є. Білоусова, згадуваних вище серій видавництв «Грані-Т» та «Зелений Пес», «ВСЛ», подібна заява може розцінюватися лише як піар-хід.)

Кожна книжка містить художні оповіді про дитинство, мрії, життєвий шлях і досягнення окремого персонажа та яскраві сучасні ілюстрації, котрі додають читанню смаку, але не є смислоутворювальними. Добір персонажів (байдуже, йдеться про зарубіжжя чи Україну) орієнтований на максимальну «впізнаваність» кожної постаті

сучасним читачемі, її «присутність» у медійному просторі. Отже, «видатних діячів» світу представляють «Коко Шанель» (М. Сердюк, 2017), «Альберт Ейнштейн» (Ю. Потерянюк, 2017), «Нікола Тесла» (О. Опанасенко, 2017), «Стів Джобс», «Чарлі Чаплін» (М. Сердюк, 2018), «Блез Паскаль» (О. Опанасенко, 2018), «Маргарет Тетчер» (І. Костюченко, 2018), «Марія Кюрі» (Ю. Потерянюк, 2018), «Леонардо да Вінчі» (А. Росоловська, 2018), «Вільям Шекспір» (В. Вздольська, 2018) та «Ілон Маск» (М. Сердюк, 2019). Про «видатних українців» у 2019 р. були підготовлені книги: «Валерій Лобановський» і «Кузьма Скрябін» (І. Панасов), «Любомир Гузар» (О. Опанасенко), «Роксолана» (О. Шутко), «Ігор Сікорський» (О. Промахов) та «Леонід Каденюк» (І. Панасов).

Подібний підхід до формування кола персонажів біографічної серії нині поширений скрізь у світі, бо комерціалізація книговидавництва формує «масовість сприйняття», що вимагає хвилеподібного забезпечення читачів повторюваними та оновлюваними «впізнаваними» образами і проблематикою. Тому популярністю користуються книги-бестселери, в основі яких — культовий герой певного покоління чи «людина з екрану». Коли йдеться про біографічний нон-фікшн, герой має асоціюватися в дитини із нею самою. Дитина-читач повинна мати змогу шляхом біографічного читання прожити безліч «життів», зрозуміти й попустити крізь себе різні життєві ситуації та вибори, збагативши таким чином свій життєвий досвід, а не лише знання чи проінформованість.

Новим (власне, відродженим) для кола дитячого читання в Україні явищем стала поява християнської біографіки. Зокрема, сформувався масив біографічної літератури для дітей, присвяченої постатям святих християнських церков. Ці видання засновуються як на житійній літературі, так і на класичних життєписах, і розраховні на читання і воцерковленими, й світськими дітьми. Адже зразки християнського служіння, мудрого й дбайливого ставлення до життя та світу є чудовими мотиваційними зразками.

Якщо раніше такі книжки були поодинокими в репертуарі дитячої книги в Україні (скажімо, «Про Життя Святих. Для дітей» М. Лелик (Львів : Скриня, 2011) чи «Образ добротності» (Київ : Грані-Т, 2009)), то нині йдеться про окремий напрям у біографіці для дітей. Зокрема, львівське видавництво «Свідчадо» постійно друкує для дітей різного віку перекладну біографію релігійних діячів («...Нехай горобці щебечуть...»: історія з життя св. І. Боско» Л. Маєр-Скуманц; пер. з нім. Н. Лозинської, 2017; книжка-розмальовка «Святий Папа Римський Йоган Павло II» М. Вільк; пер. з пол. В. Керницької, 2017) і біблійних постатей («Хлопчина на ім'я Ісус» Кл. Мілані; пер. К. Зін-

ченка, 2018) та вітчизняні взірці жанру різного часу написання. Зокрема, «Свідчадо» перевидало біографічні християнські оповідки для дітей о. Кирила Селецького (1835–1918), які більше століття передавалися з покоління в покоління в галицькому середовищі аж до наших днів («Відкриття Америки», «Пригоди Джеймса Кука, або Що може сильна воля та постійна праця», 2016). Для наймолодших існує серія книжечок про святих «Мій небесний опікун» («Свята Анна» М. Лемика, 2018). На дітей молодшого і середнього шкільного віку розраховані художні оповіді зразка «Сповнення блаженств. Андрей Шептицький» (2016) О. Паскевич та І. Бури, де біографія церковного діяча розкривається дитині через сон (готуючи «шкільне» завдання, дівчинка увісні «знайомиться» з людьми, котрі знали й любили А. Шептицького). Натомість на юнь розраховані розлогі розповіді о. Є. Небесняка, де ілюстрації традиційно покликані зосередити увагу читача на ключових моментах історії життя персонажа, а обрамлений текст — доповнити біографію та надати історичні відомості щодо часу, у якому той жив. Серед героїв оповідей — Отці Церкви («Щоб усі були одно... Історії з життя святого Йосафата Кунцевича», «Вогненний язик Святого Духа... Історії з життя святого Василя Великого» (2017) та святі («Допоможу найбільшим з бідних. Історії із життя святої Матері Терези з Калькутти», «Охрещу себе і народ свій»⁵ (2016)).

Християнську біографіку для дітей вирізняє чітка дидактична настанова, дотримання канону життєписання кожного з персонажів і, водночас, намагання наблизити його до світу сучасної української дитини, зробити цікавим і зрозумілим їй. На відміну від інших біографічних видань, ці зазвичай демократичні за ціною та менше вишукані за видавничим втіленням.

Варті уваги також розмаїті видання для дітей краєзнавчого характеру, що зазвичай містять значну біографічну частину та видаються, як правило, силами місцевих ентузіастів за кошти міського бюджету, скажімо «Легенди Хотинської фортеці» Л. Дяченко та Г. Юркової (Кам'янець-Подільський, 2017) чи «Мій Миколаїв: міні-енциклопедія для дітей та дорослих» (Миколаїв, 2018). Попри всі завідомі вади, ці видання містять близьку та дотичну дитині в щоденній практиці життя, впізнавану інформацію, роблять очевидним «історичний процес», дають змогу вписати себе в контекст історії.

Підсумовуючи, маємо визнати, що в сучасній біографіці для дітей і юнацтва активно впроваджуються нові форми біографічного

⁵ Життєпис рівноапостольного св. Володимира Великого, просвітителю українського народу, з додатком епізодів із життя св. княгині Ольги.

письма, суголосні нинішній інформаційній парадигмі та запитам читачів (неординарна розстановка смислових акцентів, виокремлення основних, суттєвих моментів, фактів, наголошення мотивуючої складової частини біографії тощо). Оновилося також проблематика біографічного дискурсу: постколоніальні та гендерні царини, пояснення особи крізь призму розуміння «свій / чужий / інший», інтелектуальна та духовна мотивуюча біографія, постать як симулякр і частина «пантеону» спільноти — ці та багато інших способів відображення людського життя за короткий час стали звичними в Україні, що сформувало потребу в перепрочитанні узвичаєних життєписів вітчизняного пантеону задля збереження їх упізнаваності новими поколіннями.

1. Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання [Текст] : колективна монографія / [В. І. Попик (кер. проекту), Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2016. – 272 с.
2. Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи [Текст] : колективна монографія / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського ; редкол.: В. І. Попик (голов. ред.) та ін. – Київ : НБУВ, 2019. – 364 с.
3. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. [Текст] : монографія / Тетяна Качак. – Київ : Академвидав, 2018. – 317 с.
4. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття [Текст] : монографія / В. В. Кизилова ; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». – Луганськ, 2013. – 399 с.
5. Марченко Н. П. Соціокультурні стереотипи в новітній українській біографії для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. – Вип. 8. – Київ, 2011. – С. 149–179.
6. Огар Е. Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби) [Текст] : монографія / Емілія Огар. – Львів : Світ, 2012. – 319 с.
7. Kiefer B., Tyson C. Charlotte Huck's Children's Literature: A Brief Guide. – 2 ed. – New York : McGraw-Hill, 2013. – 416 p.

REFERENCES

1. Popyk, V. (Ed.). (2016). *Vitchyzniani resursy biohrafichnoi ta biobibliohrafichnoi informatsii: problemy formuvannia y vykorystannia* [Domestic resources of biographical and biobibliographic information: problems of formation and use]. Kyiv, Ukraine: VNLU. [In Ukrainian].
2. Popyk, V. (Ed.). (2019). *Istorychna biohrafika v Ukraini: problemy, zavdannia i perspektivy rozvytku doslidzhen, vydavnychoi ta informatsiinoi roboty* [Historical biography in Ukraine: problems, tasks and prospects for the development of research, publishing and informational work]. Kyiv, Ukraine: VNLU. [In Ukrainian].

3. Kachak, T. (2018). *Tendentsii rozvytku ukrainskoi prozy dlia ditei ta yunatstva pochatku 21 st.* [Trends in the development of Ukrainian prose for children and adolescents beginning of the 21 century]. Kyiv, Ukraine: Akademvydav. [In Ukrainian].
4. Kyzyl'ova, V. (2013). *Khudozhnia spetsyfika ukrainskoi prozy dlia ditei ta yunatstva druhoi polovyny XX stolittia* [Artistic specifics of Ukrainian prose for children and adolescents of the second half of the twentieth century]. Lugansk, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Marchenko, N. (2011). Sotsiokulturni stereotypy v novitnii ukrainskii biohrafitsi dlia ditei [Socio-cultural stereotypes in the latest Ukrainian biography for children]. In *Ukrainska Biohrafistyka = Biographistica Ukrainica*, 8, 149-179. [In Ukrainian].
6. Ohar, E. (2012). *Dytiacha knyha v ukrainskomu sotsiumi (dosvid perekhidnoi doby)* [Children's book in the Ukrainian society (Transition experience)]. Lviv, Ukraine: Svit. [In Ukrainian].
7. Kiefer, B., & Tyson, C. (2013). *Charlotte Huck's Children's Literature: A Brief Guide*. (2 ed.). New York, NY: McGraw-Hill. [In English].

Стаття надійшла 26.11.2019 р.

MARCHENKO Nataliia, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Associate of the Institute of Biographical Research of VNLU (Kyiv, Ukraine).

Biographical writing strategies and biography discourse for children and youth in Ukraine (2014-2019).

The biographical publications that appeared in the repertoire of children's books in Ukraine in 2014-2019 are systematized. Fundamentally new phenomena in biographical writing strategies and discourse of biography for children and adolescents are analyzed and how they influence the development of biographical reading in the country.

Domestic and translation fiction and non-fiction books for all ages of children readers are analyzed. Attention is focused on the "picture book", artbook, publishing and author's biographical series, publications of the encyclopedic sample.

The source of the study is a sample of *de vizo* from the repertoire of books presented in the holdings of the National Library for Children (October 1, 2019) and the publication (including reference bibliographic indexes) of the Children's Library Network of Ukraine.

It was found that the turning points for self-identification of Ukrainian society in 2014 created a fundamentally different, compared to the previous, domestic biographical discourse and radically changed the forms and methods of biographical writing. Postmodern thinking, for which the imperative of reinterpretation is crucial, has also played a significant role in this process. as a result, the pantheon and personality of the people were rethought, as well as an algorithm for finding and presenting biographical knowledge.

In 2014-2019, children's books actively use new forms of biographical writing that meet current information paradigms and the needs of children and young people. Modern biographical publications for children have become motivating, so it is important to put a meaningful emphasis. In these books, the illustrative series is dominated by text, so highlights and facts are highlighted in fonts, illustrations, and more. These editions also feature game elements, augmented reality elements, and more.

Issues of biographical discourse are being updated. The Ukrainian biographical book for children presents post-colonial and gender topics. Intellectual and spiritual biography (for example, scholars and priests) is actively developing. The hero is seen in the paradigm of “his” / “alien”. The hero may be present in the children’s biography as a representative of the established pantheon and as a simulacrum of culture. All this is done with the aim of forming tolerance and humanity in Ukrainian children and young people, critical attitude towards reality.

Key words: biographical publication for children and youth, book for children and adolescents, biography.

МАРЧЕНКО Наталя Петровна, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ (Киев, Украина).

Стратегии биографического письма и дискурс биографики для детей и юношества в Украине (2014–2019 гг.).

Путем выявления и систематизации биографических изданий, которые появились в репертуаре детской книги в Украине с 2014 г. и по сей день, выяснено, что принципиально нового появилось в стратегиях отечественного биографического письма и дискурсе биографики для детей и юношества и как это влияет на развитие биографической прагматики в стране.

Проанализирован массив отечественной и переводной книги (fiction и non-fiction), ориентированной на все возрастные группы читателей-детей. Внимание сосредоточено на «книге-картинке», артбуке, издательских и авторских биографических сериях, изданиях энциклопедического образца.

Исследование основано на выборке *de vizo* из репертуара книг, представленных в фондах Национальной библиотеки Украины для детей (на 1.10.2019 г.) и изданиях (в том числе рекомендательных библиографических указателях) сети детских библиотек Украины.

Установлено, что переломные для самоидентификации украинского общества события 2014 г. создали принципиально другой по сравнению с предыдущим отечественный биографический дискурс и кардинально изменили формы и способы биографического письма. Значительную роль в этом процессе сыграло также постмодерное мышление, для которого определяющим является императив реинтерпретации. Переосмысливаются пантеон и личность персоналий, алгоритм поиска и представления биографического знания.

В 2014–2019 гг. в книге для детей в Украине активно внедряются новые формы биографического письма, созвучные современной информационной парадигме и запросам юного читателя (доминирование иллюстративного ряда над текстовым, неординарная расстановка смысловых акцентов, выделение основных, существенных моментов и фактов мотивирующей составляющей биографии). Также обновляется проблематика биографического дискурса (широко представлены постколониальные и гендерные темы, интеллектуальная и духовная «мотивирующая» биография, герой моделируется сквозь призму понятия «свой / чужой / другой», рассматривается как симулякр, часть «пантеона» сообщества и т. п.).

Ключевые слова: биографические издания для детей и юношества, книга для детей и юношества, биоградика, биографистика.